

1920: НА ЗАХИСТІ ЄВРОПИ ВІД БІЛЬШОВИЗМУ

**УКРАЇНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ**

Автори виставки:

Євген Пінак
Ярослав Файзулін
Максим Майоров

Над виставкою працювали:

Оксана Женжера,
Вікторія Мізерна,
Павло Подобед,
Владислав Куценко

Співорганізатори:

Український інститут національної пам'яті
Державна архівна служба України
Галузевий державний архів Українського
інституту національної пам'яті

У виставці використані матеріали:

Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г.С. Пшеничного
Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України
Галузевого державного архіву Служби безпеки України
Національного цифрового архіву (Польща)
Музею Української революції 1917-1921 років
Українського національного музею в Чикаго
Українського історичного та освітнього центру Нью-Джерсі у Савт-Бавнд-Бруці
Благодійного фонду «Героїка»
Віртуального музею УНР
Архіву Організації Українських Націоналістів (Українська Інформаційна Служба – Лондон)

Українське державотворення

(1917–1921)

Упродовж 1917–1921 українське державотворення розвивалося у різних формах, які існували паралельно або ж змінювали одна одну. З падінням монархії в Росії навесні 1917 представники українських політичних партій і громадських організацій заснували в Києві Українську Центральну Раду, головою якої обрали Михайла Грушевського.

За неповні шість місяців Центральна Рада з громадської організації перетворилася на представницький орган українського руху і врешті — на парламент Української Народної Республіки. За цей час від вимог автономії й федералізму її члени перейшли на платформу незалежності України, яка була проголошена Четвертим Універсалом Центральної Ради від 9 (22 за новим стилем) січня 1918.

Центральна Рада ухвалила низку важливих законів для налагодження життя держави, створила систему вищих органів влади, встановила перші дипломатичні відносини з іншими державами. УНР стала суб'єктом міжнародних відносин.

Однак переважно ліва за політичним спектром Рада подобалась не всім. 29 квітня 1918 Всеукраїнський хліборобський конгрес у Києві проголосив генерала Павла Скоропадського гетьманом всієї України. За активної підтримки німецьких та австро-угорських військ на території України на зміну УНР прийшла Українська Держава або Гетьманат.

Період Гетьманату був плідним етапом у розбудові держави. За цей час Рада Міністрів ухвалила близько 400 законів. Вагомих результатів досягли в освіті та культурі. Утім, поразка Німеччини та Австро-Угорщини у Першій світовій війні, недолуга відмова від незалежності України заради федерації з «білою» Росією, провал аграрної реформи, яка розлютила селянство, каральні експедиції німецько-австрійських союзників та активна діяльність опозиції призвели до падіння Гетьманату.

У листопаді-грудні 1918 по всій Україні розгорнулося антигетьманське повстання, в підсумку якого гетьман Скоропадський зрікся влади. Відновилася Українська Народна Республіка, верховну владу в якій уособлювала Директорія УНР. Спочатку її очолював Володимир Винниченко, а пізніше — Симон Петлюра.

Майже одночасно на українських землях Австро-Угорщини, що почала розпадатись, утворилася Українська Національна Рада на чолі з Євгеном Петрушевичем, яка приступила до розбудови Західно-Української Народної Республіки. У складних умовах війни з Польщею вона намагалась налагодити життя у спустошеній Першою світовою війною Галичині.

За Директорії відбулося розширення дипломатичних відносин УНР, розвинулася наука й культура. Одне з найважливіших досягнень — проголошення Акта Злуки про об'єднання УНР і ЗУНР в єдиній соборній українській державі.

Демонстрація з нагоди проголошення Третього Універсалу Української Центральної Ради. Київ, 7 (20) листопада 1917

Підписання українською делегацією мирного договору в Бересті. 27 січня (9 лютого) 1918

Однак на початку листопада 1918 на Західній Україні розпочалась війна з Польщею. За кілька тижнів у Севастополі та Одесі висадились французькі війська, що підтримували «білих» росіян. А в грудні 1918 без оголошення війни агресією проти УНР зі сходу розпочала радянська «червона» Росія. Мрією її керівництва була більшовицька революція в Європі, і найкоротший шлях до неї лежав через Україну.

За допомоги місцевих повстанців, спантелених красивими більшовицькими гаслами, радянські війська швидко захопили значну частину України. Однак Директорія навіть у найважчих умовах без зовнішньої підтримки продовжувала збройну боротьбу. У кривавих боях українським військам та повстанцям, які сповна відчули різницю між більшовицькими гаслами та реальністю, вдалося зірвати спроби радянських військ пробитись до Центральної та Південної Європи у 1919.

Вперта боротьба українців проти радянської навали була однією з головних причин, чому УНР змогла домовитись про політичний та військовий союз з Польщею. Польське керівництво й особисто голова держави Юзеф Пілсудський розуміли, що в 1920 більшовики знову спробують захопити Європу — і Польща буде першою на шляху їхнього наступу. Тому на початку 1920 вони домовилися з УНР про політичний та військовий союз, а у квітні цього ж року Військо Польське та Армія УНР розпочали операцію з визволення України.

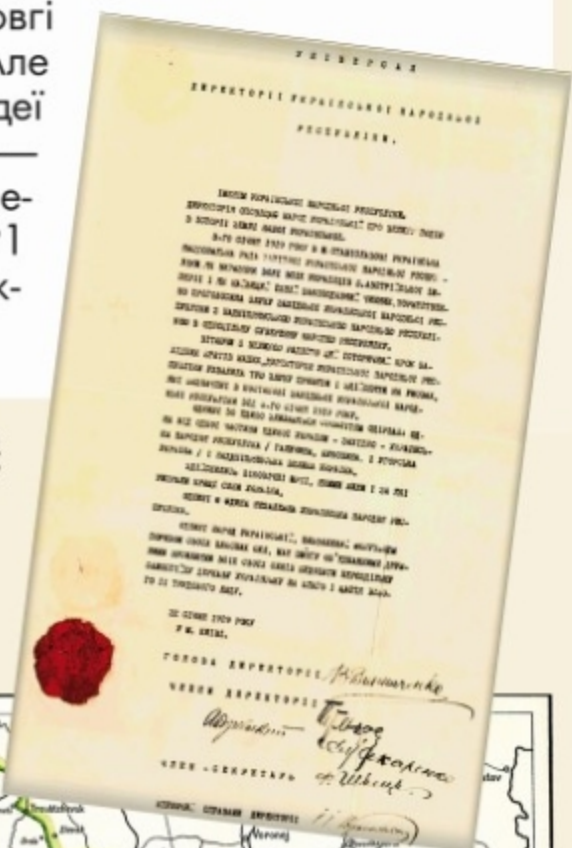
Однак більшовики виявились сильнішими. Їхній наступ у травні-серпні 1920 привів радянську владу під стіни Варшави і Львова. Та далі вони не пройшли. Вперта оборона й рішучий контрнаступ польських та українських військ зірвали й цю спробу більшовиків підкорити Європу.

Важка кампанія 1920 переконала польське і радянське керівництво шукати миру. В листопаді 1920 українські війська під натиском переважаючих більшовицьких сил були змушені припинити регулярну збройну боротьбу, а ще за рік — відмовитись від спроб підняти в Україні антирадянське повстання.

Незалежна Україна на довгі роки зникла з карти світу. Але українці не відмовились від ідеї української державності й — попри всі випробування та невдачі — досягли свого: в 1991 Україна знову стала незалежною державою.

Акт Злуки УНР і ЗУНР, 22 січня 1919

Карта УНР, що була представлена українською делегацією на Паризькій мирній конференції. 1919

Перший склад Генерального Секретаріату уряду УНР, 1917. Сидять (зліва направо): Іван Стещенко, Христофор Барановський, Володимир Винниченко, Сергій Єфремов, Симон Петлюра. Стоять: писар Павло Христок, Микола Стасюк, Борис Мартос. На знімку з тодішнього складу уряду немає Генерального секретаря юстиції Валентина Садовського

Гетьман Павло Скоропадський з оточенням. Травень 1918

Члени Директорії УНР з військовими. Літо 1919. Зліва направо сидять члени директорії: Федір Швець, Симон Петлюра, Андрій Макаренко

Українське військо

(1917–1921)

Після Лютневої революції 1917 хвиля національного відродження охопила Російську імператорську армію, в якій служили кілька мільйонів українців. З ініціативи Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка, заснованого поручником Миколою Міхновським, розпочалася українізація військових частин. 18 квітня (1 травня) 1917 в Києві оголосили про створення Першого українського козачого імені гетьмана Богдана Хмельницького полку — першої української національної частини в російському війську. Слідом за цим полком на фронтах і в тилу розпочалось творення інших українських частин і підрозділів, які переважно називали на честь героїв козацької доби.

Упродовж другої половини 1917 українізація охопила вже цілі дивізії та корпуси. Зокрема, 34-й корпус генерал-лейтенанта Павла Скоропадського став 1-м українським корпусом. Однак відсутність у Центральної Ради чіткої політики щодо розбудови збройних сил та розповсюджена більшовицька агітація призвели до того, що під час першої російсько-української війни (грудень 1917 – квітень 1918) на захист України стали переважно добровольчі формування.

Процес творення українського війська продовжив гетьман Павло Скоропадський. Багато було зроблено для формування організаційних та нормативних основ регулярних збройних сил. Але бракувало головного — ефективних і вірних гетьману військових кадрів. Саме тому антигетьманське повстання, яке розпочалось у листопаді 1918 під керівництвом Директорії, перемогло дуже швидко.

Основою майбутньої армії Західно-Української Народної Республіки стали запасні частини та легіон Українських січових стрільців — перше українське збройне формування в ХХ столітті, яке існувало ще з 1914 та входило до складу австро-угорського війська. На початку 1919 окремі групи Галицької армії звели у три корпуси. Значну допомогу західним українцям надавали східняки, зокрема, командувачами Галицької армії були генерали-наддніпрянці Михайло Омелянович-Павленко та Олександр Греків.

Гетьман Павло Скоропадський переглядає частини Сірозупанної дивізії. Київ, 1918

Група офіцерів Галицької армії, весна 1919. У центрі сидять третій та четвертий зліва генерал Володимир Генбачів (наддніпрянець) та полковник Григорій Косак (галичанин)

Створене у листопаді 1918 військо Директорії не змогло взяти під контроль маси селян-повстанців, які після перемоги антигетьманського повстання під впливом більшовицької агітації розійшлись по домівках чи навіть підняли зброю проти Директорії. Кілька реорганізацій, проведених у 1918-1920, покращили управління військами. Армія УНР та Галицька армія у 1919 змогли не тільки зірвати спроби радянського наступу в Європу, але й визволити частину Правобережної України.

Але в оточенні ворогів за відсутності допомоги з-за кордону УНР не змогла розбудувати сильне військо, що призвело до поразки її армії у «подвійній» війні з «білими» та «червоними» російськими військами. Українська армія змушена була перейти до партизанських дій. Так виникла ідея 1-го Зимового походу.

На початку 1920 вдалося домовитися про політичну та військову допомогу з Польщею. Армія УНР нарешті отримала союзника та серйозну матеріальну підтримку. Завдяки об'єднанню зусиль польських та українських військ чергова спроба більшовицької Росії підкорити Європу не вдалася. У листопаді 1920 Армія УНР під тиском переважаючих сил більшовиків відступила на контрольований Польщею берег Збруча, де була роззброєна й інтернована.

Проте боротьба Армії УНР не була марною. Після невдач у 1919–1920 більшовики були змушені відмовитись від мрій про «радянську Європу» та світову революцію.

Січові стрільці слухають кобзаря. Київ, весна 1918

Командир Січових стрільців Євген Коновалець з підлеглими на урочистій зустрічі Директорії УНР в Києві. 19 грудня 1918

Головний отаман Армії УНР Симон Петлюра стоїть другий зліва з воїнами 2-ї дивізії Армії УНР «Запорізька січ», 1919

Бій під Проскуровом 8 червня 1919

Армія УНР у 1-му Зимовому поході 1919–1920. Картина Леоніда Перфецького

Бронепоїзд Армії УНР «Вільна Україна», захоплений у радянських військ, та воїни пробойового куреня 1-ї бригади УСС Галицької армії. Вересень 1919

Розстріл повстанців під Базаром 21 листопада 1921. Автор невідомий

Союз Петлюри-Пілсудського і польсько-радянська війна (1920)

Шлях до українсько-польського союзу не був легким. Попри наявність спільних інтересів, спір щодо приналежності Холмщини, Волині та Східної Галичини призвів до кривавого протистояння між поляками та українцями у 1918-1919. Лише витіснивши українські війська зі спірних територій, поляки погодились укласти перемир'я з Армією УНР, однак зберігали ворожий нейтралітет. Наприкінці листопада 1919 Армія УНР, в лавах якої лютувала епідемія тифу, виявилась затиснутою в «трикутнику смерті» між польськими, а також російськими «білими» та «червоними» військами. Не маючи надій на продовження регулярної боротьби, 6 грудня 1919 головні сили українського війська прорвалися з «трикутника смерті» та вирушили у похід ворожими тилами.

Тим часом відносини між Польщею та більшовицькою Росією погіршились, що схилило Варшаву до ідеї укласти політичний та військовий союз з УНР. Вже в лютому 1920 польська сторона неофіційно дозволила формувати на території Польщі дві українські стрілецькі дивізії. 21 квітня у Варшаві УНР і Польща уклали угоду, згідно з якою в обмін на союз УНР відмовлялася від Західної України. Умови Варшавської угоди критикують від моменту її укладання — але жодної альтернативи їй не було.

25 квітня 1920 польські й українські війська перейшли в наступ на Київ. А 5 травня головні сили Армії УНР повернулися з 1-го Зимового походу та з'єдналися з військом союзників. Під прикриттям польських військ Армія УНР змогла відпочити та провести реорганізацію. Крім того, Польща надала українським військовим вкрай необхідні зброю та постачання. На визволених територіях України відбувалося відновлення державного та військового апарату, що мали забезпечити надійний тил українському війську.

Але більшовики не дали Україні часу для розбудови держави та армії. Вже 26 травня 1920 розпочався контрнаступ «червоних» військ, головним «тараном» якого була 1-ша кінна армія. Плани радянського керівництва були грандіозні: прорватись через Польщу до охопленої революційним рухом Німеччини. Звіди більшовицька революція мала поширитися на всю Європу, а далі — й на весь світ. Однак спочатку треба було розбити польські та українські війська.

Під ударами «червоних» польські та українські сили були змушені відступити на захід, але їм вдалося уникну-

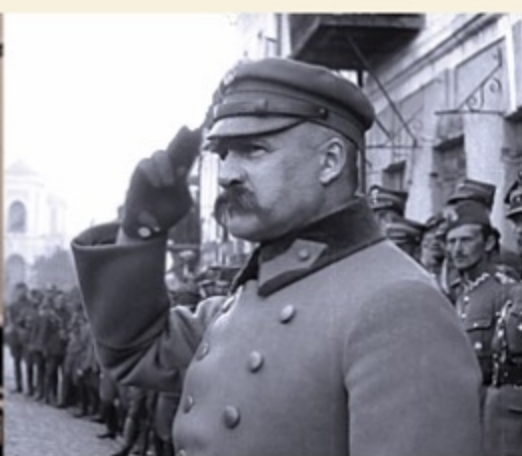
Голова Директорії УНР та Головний отаман Армії УНР Симон Петлюра, 1919

Симон Петлюра по приїзді до Києва вітає польського генерала Едварда Ридза-Сміглого. Київ, травень 1920

Симон Петлюра та Юзеф Пілсудський прибувають до Станіслава на урочисте освячення відремонтованого бронепоезда Армії УНР «Кармелюк». Вересень 1920

Голова Польської держави та Головнокомандувач Війська Польського маршал Юзеф Пілсудський, 1920

ти розгрому. Армія УНР боронила південне крило польсько-українського фронту, відступаючи по черзі на лінії річок Збруч, Серет, Стрипа та Дністер, де наступ радянських військ нарешті вдалось затримати. Вперта оборона українських дивізій зв'язала значні сили ворога, які більшовицьке командування так і не змогло перекинути на львівський та варшавський напрямки.

16 серпня 1920 під Варшавою розпочався контрнаступ польських військ, який завершився блискучою перемогою Війська Польського. Радянське командування кинуло на допомогу 1-шу кінну армію. Але вміла оборона Замостя під керівництвом полковника Марка Безручка зв'язала «червону» кінноту й дала змогу польському командуванню підтягнути резерви. У битві під Замостям — Комаровим 27-31 серпня 1920 польські й українські підрозділи розбили 1-шу кінну армію.

Плани більшовиків щодо загальноєвропейської соціалістичної революції так і залишились на папері. У вересні польські та українські війська наступали на схід по всьому фронту. 21 вересня українські частини перейшли на східний берег ріки Збруч, опинившись на території, визнаній Варшавською угодою за УНР. Та попри успіх кампанії 1920, змучена війною Польща вирішила відмовитись від подальшої боротьби й уклала перемир'я з радянською Росією. УНР залишилась воювати з більшовиками сам на сам на невеликому клаптику Поділля.

10 листопада 1920 «червоні» переходять в наступ на Армію УНР. 11-12 листопада українські війська контратакують, однак, без успіху. 21 листопада 1920 після важких боїв останні частини Армії УНР перейшли через річку Збруч на контрольовану Польщею територію, де їх було роззброєно та інтерновано.

На жаль, на згадку про більшість героїв, які захищали Європу від більшовизму, залишились лише прізвища в документах й на могилах. Годі знайти навіть їхні фотографії. 16 героїв і героїнь цієї виставки є лише малою, але яскравою часткою українських сил, які в 1920 мужньо билися з більшовиками за вільну Україну та Європу.

Полковник Генерального штабу Армії УНР Петро Ліпко (сидить у центрі) серед офіцерів Армії УНР, Галицької армії та Війська Польського — учасників українсько-польських переговорів про укладання перемир'я. 31 липня 1919

Київня готуються зустрічати Симона Петлюру. Київ, травень 1920

Парад 6-ї української стрілецької дивізії, Бердичів, 5 травня 1920

Зліва направо: польський генерал Антоній Лістовський, Головний отаман Симон Петлюра, полковники Володимир Сальський та Марко Безручко на церемонії вручення прапора 6-ї українській стрілецькій дивізії, Бердичів, 5 травня 1920

Польський генерал Едвард Ридз-Смігли приймає парад польських військ на Хрещатику. Київ, 9 травня 1920

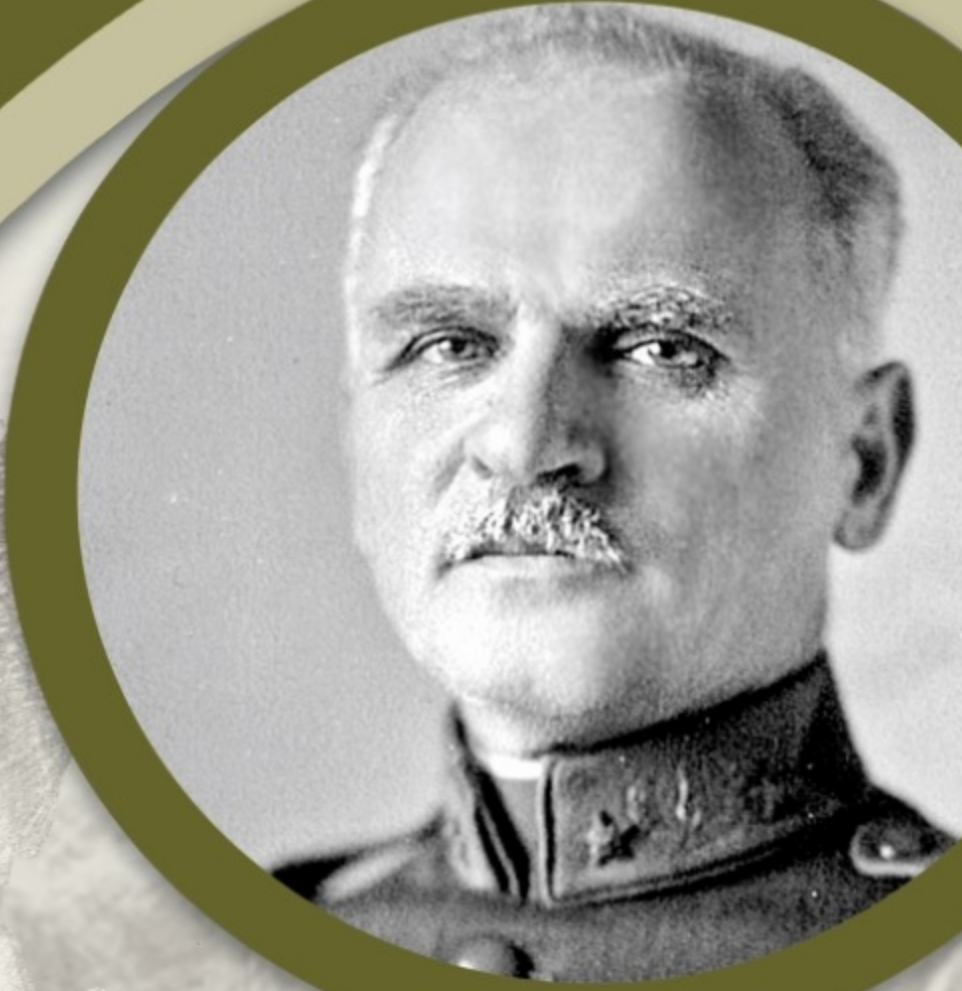
Головний отаман Симон Петлюра в оточенні членів уряду та вищого командного складу Армії УНР після наряду. Ялтушків, 7 листопада 1920. Перший ряд (зліва направо): генерал-хорунжий Іван Омелянович-Павленко, прем'єр-міністр Андрій Лівницький, очільник Директорії та Головний отаман Симон Петлюра, міністр Олександр Саліковський, командувач Армії УНР генерал-поручник Михайло Омелянович-Павленко, генерал-хорунжий Гаврило Базиліський. Другий ряд: міністр Євген Архипенко, генерал-хорунжий Олександр Удовиченко, невідомий, генерал-поручник Олексій Галкін, генерал-хорунжий Олександр Загородський, міністр Пінхос Красний, генерал-хорунжий Марко Безручко, полковник Андрій Долуд, генерал-хорунжий Петро Ліпко, генерал-хорунжий Андрій Гулий-Гуленко, міністр Сергій Тимошенко

Михайло Омелянович-Павленко

(1878-1952)

генерал-полковник
Армії УНР

Нащадок української козацької старшини та грузинського княжого роду, професійний військовий, який зробив успішну кар'єру в армії Російської імперії. З 1917 він щиро й назавжди пов'язав свою долю з Україною.

Долучився до українського руху в Одесі, очолив формування Вільного козацтва на Катеринославщині, командував дивізією війська Української Держави гетьмана Павла Скоропадського в Полтаві, Галицькою армією, Запорізькою групою Армії УНР.

В українську історію Михайло Омелянович-Павленко увійшов передовсім як командарм Першого Зимового походу — легендарного рейду української армії тилами «білих» і «червоних» російських військ. Упродовж п'яти місяців вона пройшла близько 2500 км, провівши понад 50 боїв. Після завершення походу, у травні 1920, Армія

УНР обороняла південний фланг польсько-українського фронту проти більшовиків. Саме тих дивізій Червоної армії, що були прикуті до українських військ над Стрипою і Дністром, не вистачило більшовикам для перемоги під Варшавою та Львовом у серпні 1920.

21 листопада під натиском радянських сил Армія УНР відступила за Збруч й була інтернована в польських таборах. Так завершилися регулярні бойові дії на території України. На еміграції Михайло Омелянович-Павленко очолював українські ветеранські організації. Зокрема 16 листопада 1945 взяв участь у створенні Співки українських вояків, яка до кінця 1970-х була однією з найвпливовіших ветеранських організацій української еміграції. Також у 1921 і 1945-48 Михайло Омелянович-Павленко обіймав посаду міністра військових справ Уряду УНР в екзилі.

Ми розуміли, що успішні дії Зимового Походу треба завдячувати передусім командирові армії, генералові Михайлові Омелянович-Павленкові. І сьогодні як жива стоїть у мене перед очима постать генерала в сірjку, без відзнак, лише з одним георгіївським хрестом на грудях, що його він дістав іще в царській армії. Він завжди на коні, одна рука на перев'язці, бо нею він не володів після поранення. Генерал завжди був перший у небезпеці й не виглядав утомленим...

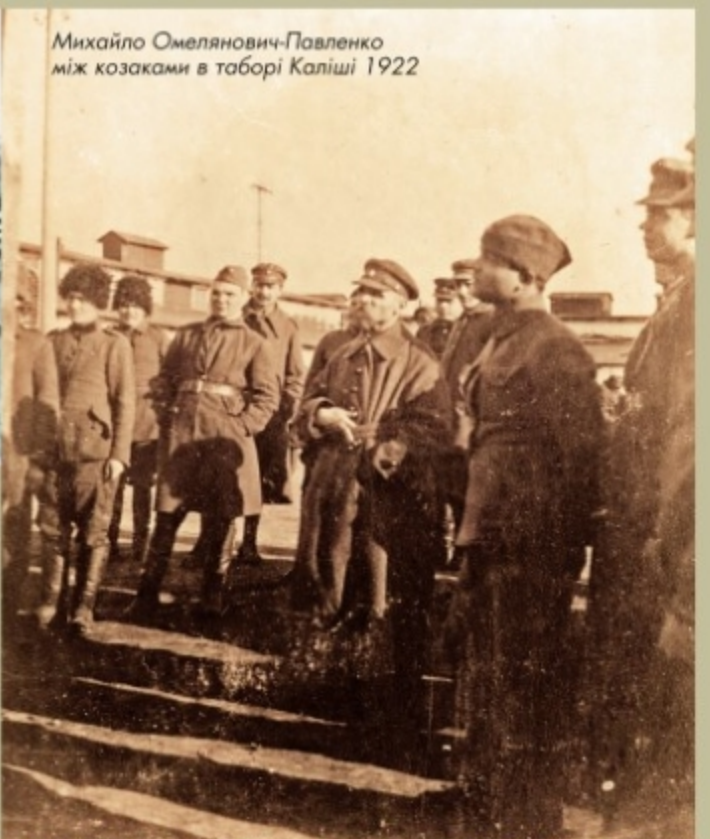
Зі спогадів полковника Армії УНР Степана Самійленка «Дні Слави (Спогади полковника української армії)». 1958

Сотня охорони Командуючого Армією УНР Михайла Омеляновича-Павленка, осінь 1920

На відпочинку, Аугсбург (Німеччина), 1947

Михайло Омелянович-Павленко між козаками в таборі Каліші 1922

Михайло Омелянович-Павленко (сидить в центрі) серед ветеранів Армії УНР, Мюнхен, 1949

Могила Михайла Омеляновича-Павленка на цвинтарі Пер-Лашез у Парижі

Євген Мешковський

5

(1882–1920)

генерал-хорунжий
Армії УНР та
полковник
Галицької армії

Мало хто в молодості змінював свій життєвий шлях так, як це зробив Євген Мешковський. Він покинув навчання в духовній семінарії та замість священника став кадровим військовим російської армії. Під час Першої світової війни він займав різні штабні посади, що, однак, не завадило йому отримати Георгіївську зброю за мужність.

3 березня 1918 Євген Мешковський служив в українському Генеральному штабі. Після початку антигетьманського повстання виїхав до Галичини, де 10 грудня 1918 його призначили начальником штабу майбутньої Галицької армії. На цій посаді Мешковський багато зробив для реорганізації окремих українських загонів у регулярне боєдатне військо. Однак його ідеї про відмову від застарілих принципів позиційної війни подобались не всім, і в лютому 1919 Євген Мешковський був змушений залишити посаду. Він повернувся до Армії УНР і став начальником штабу Південно-східної

групи, згодом — Східного фронту. У липні його призначили керівником штабу Волинської групи, а в листопаді 1919 Євген Мешковський очолив штаб Армії УНР. На жаль, через кілька тижнів він захворів на тиф, що завадило йому взяти участь у Зимовому поході.

У квітні 1920 Мешковський очолив мобілізаційну управу Генерального штабу УНР, багато працюючи над розбудовою та поповненням армії. А наприкінці травня йому доручили очолити 1-ше генерал-квартирмейстерство Генерального штабу УНР, яке відповідало за ведення усіх бойових операцій. На цій посаді він міг зробити дуже багато, але 5 липня 1920 полковника Євгена Мешковського важко поранили в бою під Чорним Островом на Хмельниччині. Через 4 дні він помер у шпиталі в Тернополі. Щоб відзначити його заслуги в розбудові українських армій, 9 липня 1921 — у першу річницю смерті — Євгена Мешковського посмертно підвищили до звання генерал-хорунжого.

Полковник Євген Мишківський, молодий віком (36 років життя), але дуже здібний старшина колишнього російського генерального штабу, мав оригінальні і, на той час, революційні ідеї
Хорунжий Армії УНР Дмитро Микитюк «Українська Галицька Армія», т.1, 1958

Начальна команда Галицької армії. Ходорів, липень 1919. Сидять п'ятий зліва — командувач Галицької армії Михайло Омелянович-Павленко, шостий зліва — начальник штабу Галицької Армії Євген Мешковський

Начальник штабу Головного отамана Микола Юнаків (у центрі) разом зі своїми співробітниками. 1919

Євген Мешковський, 1917

Відкриття пам'ятного знаку «Борцям за волю України» з портретом Євгена Мешковського в Чорному Острові. 6 липня 2020

Могила Євгена Мешковського в Тернополі

Отець Павло Пащевський

(1878-1942)

протопресвітер
Армії УНР

Священник Павло Пащевський долучився до українського церковного руху у 1917. Вже у липні того ж року він став полковим священником другої після богданівців військової частини Центральної Ради — 1-го українського запасного полку (згодом — полк імені Петра Дорошенка).

6 серпня 1918 Павло Пащевський став священником Чорноморського коша війська Української Держави гетьмана Павла Скоропадського. Другого березня наступного року його висвятив на протоієрея протопресвітер Амвросій Вінницький. 5 березня 1919 отець Пащевський став священником Запорізького корпусу.

У важкі часи поразок, з 14 листопада 1919 Павлу Пащевському доручили виконувати обо-

в'язки головного священника Армії УНР. Разом з військом він взяв участь у Зимовому поході, під час якого був поранений.

У 1920 отця Пащевського офіційно затвердили протопресвітером, тобто головним священником, Армії УНР. Разом із невеликою кількістю військових священників він робив усе можливе, щоб належно опікуватися духовними потребами українських воїнів.

Після інтернування Армії УНР Павло Пащевський не полишив пастирську працю та організував цивільно-релігійні братства і курси військових священників у таборах інтернованих українців.

До своєї смерті у 1942 служив у православних церквах на території Польщі.

Всі змагання Української Армії Покійний перебуває в її рядах, здобувши собі свою геройською працею в часах тяжких походів ім'я в усіх частинах Війська. Його саможертвність і відвага особливо заблиснули підчас Зимового Походу, що його учасником був Покійний. Там, серед надлюдського фізичного й духового напруження, він завсігди знаходить бадьорі слова потіхи й являється носієм духово-релігійної радості воякам, що безвісні, життя своє поклали за Батьківщину

Із некрологу Павла Пащевського в газеті «Український доброволець». 1944

1874,
15 січня народився у селі Великі
Пріцьки на Київщині

1917,
червень участь у I Всеукраїнському
Церковному З'їзді в Києві

1919,
14 листопада почав виконувати обов'язки
головного священника Армії УНР

1894,
22 листопада прийняв сан
священника

1917,
25 липня полковий священник
1-го українського запасного полку
(згодом полк ім. П. Дорошенка)

1944,
26 січня помер у Варшаві

Протопресвітер Армії УНР Павло Пащевський виступає під час церемонії

Група офіцерів Галицької армії у таборі для інтернованих. Другий з права сидить військовий капелан у спеціальному «духовному жупані», що відрізняв їх з-поміж інших старшин

Похорон командира Дорошенківського полку 1-ї Запорізької стрілецької дивізії полковника Хмільника, 1920. Павло Пащевський – перший справа

Протопресвітер Армії УНР Павло Пащевський (в центрі) з духовенством та генералами в табірній церкві, місто Каліш, 1924

Протопресвітер Армії УНР Павло Пащевський

Могила Павла Пащевського на православному цвинтарі «Воля» у Варшаві

Польове богослужіння в Старокостянтинові в присутності Головного отамана, членів Уряду УНР і старшинського корпусу. Кінець літа 1919

Андрій Гулий-Гуленко

(1886 — після 1927)

генерал-хорунжий
Армії УНР

7

Агроном за фахом, під час Першої світової війни Андрій Гулий-Гуленко став військовим інженером російської армії. Був тричі поранений та нагороджений кількома орденами за відвагу, зокрема орденом Святого Георгія 4-го ступеня.

У 1917 Андрій Гулий-Гуленко активно включився до українського руху на Румунському фронті. Був делегатом Першого всеукраїнського військового з'їзду. Служив в Армії УНР. У листопаді 1918 очолив повстання проти влади гетьмана Павла Скоропадського в Катеринославі (сучасному Дніпрі), ставши командиром Катеринославського коша. Влітку 1919 долучився до українського повстанського руху: організував військовий загін та здійснив рейд тилами білогвардійців і більшовиків. А в листопаді отаман Катеринославщини й Херсонщини Гулий-Гуленко прибув до Холодного Яру, де очолив місцевих повстанців.

25 січня 1920 його загін увійшов до складу Запорізької збірної дивізії Армії УНР (згодом 1-а Запорізька стрілецька дивізія). Андрій Гулий-Гуленко став командиром дивізії. Під його командуванням вона відзначилася в боях Зимового походу, в тому числі під час штурму міста Вознесенськ 16 квітня, де знаходилися великі склади зі

зброєю та спорядженням, які були так потрібні українським військам.

Гулий-Гуленко продовжував командувати 1-ю Запорізькою стрілецькою дивізією під час її відступу до Дністра та у вересневому наступі через Збруч на Поділля. У листопаді 1920, коли під тиском переважаючих сил «червоних» Армія УНР була змушена перейти на польську територію і скласти зброю, Андрій Гулий-Гуленко на чолі невеликого загону повстанців прорвав більшовицький фронт та пішов у рейд в район Умані. Там він об'єднався з загонами повстанців з Холодного Яру. Напередодні Нового року в бою біля Христинівки Гулого-Гуленка важко поранили. Але повстанці змогли переправити його до Румунії на лікування.

У жовтні-листопаді 1921 генерал очолив Бессарабську повстанську групу у 2-му Зимовому поході. Однак нечисленні загони групи не мали успіху та повернулись до Румунії. На початку червня 1922 Андрій Гулий-Гуленко знову нелегально перейшов на радянську територію для організації та координації дій повстанців, але був заарештований чекістами та засуджений до 10 років ув'язнення. У 1927 його звільнили за амністією, після чого колишній отаман виїхав на Донбас працювати агрономом. Далі його доля невідома.

Ця зустріч з отаманом Гулим через свою несподіваність стала ще більш любовою та сердечною. ... Вражіння від організованості Гулівців було надзвичайне; партизани мали бравий козацький вигляд: в доброму військовому убранні зо всіма національними відзнаками — шликами, стрічками і т. и. Озброєнню партизанів теж можна було позаздрити, бо воно було першорядне. Сміливо можна сказати, що це була справжня «Національна Гвардія»

Генерал-полковник Михайло Омелянович-Павленко «Зимовий похід, [6. XII. 1919 — 5. V. 1920]», 1934

- 1886, жовтень народився у Новоархангельську (сучасна Кіровоградщина)
- 1918, листопад очолив повстання проти гетьмана Скоропадського в Катеринославі (нині Дніпрі), став командиром Катеринославського коша
- 1919, листопад прибув до Холодного Яру, де очолив місцевих повстанців
- 1920, 25 січня загін Гулого-Гуленка увійшов до складу Запорізької дивізії Армії УНР, а він став її командиром
- 1921, жовтень-листопад очолив Бессарабську повстанську групу у 2-му Зимовому поході
- Після 1927 помер чи загинув

Командир Бессарабської групи Гулий-Гуленко в оточенні вояків. Ймовірно 1921

Козаки Холодного Яру з села Мельники з медалями Російської імперії на грудях

Андрій Гулий-Гуленко через п'ять днів після арешту, 24 липня 1922 року. Фото з кримінальної справи

Офіцери 1-ї Запорізької бригади. 1920

Василь Чучулак — головний отаман Холодного Яру

Олександр Загородський

(1889–1968)

генерал-полковник
Армії УНР

Син священника з Черкащини мав піти шляхом батька і навіть вчився в Київській духовній семінарії. Та призов до російської армії у 1912 змінив його життя. Загородський вирішив залишитись у війську і в 1914 пройшов іспит для отримання першого офіцерського звання. Під час Першої світової війни він дослужився до командира роти. Був кілька разів поранений. За мужність у бою отримав Георгіївську зброю.

Влітку 1917, одужавши після поранення, Олександр Загородський запропонував свої послуги Українському генеральному військовому комітету й цим до кінця життя пов'язав свою долю з українським військовим рухом. Упродовж 1917–1919 займав різні командні посади. Зокрема, командував 1-м пішим полком імені гетьмана Петра Дорошенка в Запорізькій дивізії, а згодом — самою Запорізькою дивізією. Був заступником командувача Східним фронтом, заступником командира Запорізької групи, командував Волинською групою.

Під час 1-го Зимового походу Олександр Загородський командував Волинською збірною дивізією, яку згодом пере-

йменували на 2-гу Волинську стрілецьку дивізію. Він керував цим з'єднанням під час усіх бойових операцій в 1920, періодично очолюючи також зведену групу з кількох дивізій. Восени 1920 Загородський очолював резерв Армії УНР та був заступником її командувача Михайла Омеляновича-Павленка. У його службовому реєстрі — участь у сто одному бою та п'ять бойових поранень.

У міжвоєнний період Олександр Загородський брав активну участь у громадському житті української еміграції в Польщі. Зокрема, очолював Спілку воєнних інвалідів Армії УНР та Велику раду Залізного Хреста. У 1940-х роках він був змушений емігрувати до Німеччини, а пізніше — до США. Але й там до кінця життя не полишав громадської праці.

З усіх командирів Української революції 1917–1921 Олександр Загородський має унікальну відзнаку: в Україні на його честь названо населений пункт. 19 травня 2016 селище Комунар на Хмельниччині було перейменовано на Загородське на честь перемоги українських військ під командуванням генерала Загородського над частинами Червоної армії у цій місцевості 28 вересня 1920.

Колишнє українське вояцтво, українська суспільність на скитальщині втратили високоzasлуженого вояка-полководця й визначного громадянина-патріота, що своєю піввіковою працею для добра Батьківщини здобув собі великий авторитет і пошану... Невблаганна смерть зняла його з усіх постів і становищ, на яких у дуже невігідних життєвих обставинах він віддано працював для української ідеї і на яких гідно репрезентував Українського Вояка, що до останніх хвилин свого життя гордо тримає прапор УНР, з яким у 1920 році він вийшов на далекі й незнані шляхи скитальщини

З некрологу генерала Олександра Загородського в журналі «Дороговказ: орган вояцької думки і чину»

- 1889, 10 квітня народився в селі Зеленьків (сучасна Черкащина)
- 1918, 16 листопада командир Запорізької дивізії
- 1919, 10 вересня командир Волинської групи
- 2016, 19 травня селище Комунар перейменовано на Загородське на честь перемоги українських військ під командуванням генерала Загородського
- 1918, 15 березня командир 1-го пішого полку імені гетьмана Петра Дорошенка
- 1919, 10 червня заступник командира Запорізької групи
- 1968, 4 серпня помер у Нью-Йорку, США

Олександр Загородський оглядає 1-й полк імені гетьмана Петра Дорошенка Запорізької дивізії. Бахмут, травень 1918

Олександр Загородський (сидить у центрі) під час вручення ордену Залізного Хреста учасникам Зимового походу. Каліш (Польща), квітень 1921

Офіцери 2-ї Волинської стрілецької дивізії в таборі інтернованих українських воїнів

Олександр Загородський (сидить другий справа) серед групи генералів Армії УНР на чолі з Михайлом Омеляновичем-Павленком (сидить у центрі). 1948

Олександр Загородський (сидить у центрі) та інші члени правління Української спілки воєнних інвалідів. 1926

Могила Олександра Загородського

Олександр Удовиченко

(1887–1975)

генерал-полковник
Армії УНР

9

Професійний військовий, штабскапітан армії Російської імперії, нагороджений за бойові заслуги Георгіївською зброєю. Після Лютневої революції 1917 Олександр Удовиченко став активним учасником українського військового руху. На початку 1918 він брав участь у формуванні Гайдамацького коша Слобідської України. Очолював штаб коша та керував ним під час боїв з «червоними» у Києві у січні-лютому 1918.

3 червня 1919 Олександр Удовиченко командував 3-ю пішою дивізією Армії УНР. За героїзм і хоробрість у літніх боях під станцією Вапнярка дивізія отримала почесну назву «Залізна». Воїни Удовиченка не тільки відстояли важливий залізничний вузол, але й перейшли у контрнаступ. У боях на одеському напрямку «залізни» зупинили прорив більшовиків у фланг головних сил Об'єднаних українських армій (Армії УНР та Галицької армії), які саме наступали на Київ. Третя Залізна дивізія відзначилася й в інших важливих операціях проти «червоних» і «білих» окупантів. У жовтні Удовиченко захворів на тиф і пізніше попав у денікінський полон.

На початку 1920 Олександр Удовиченко звільнився з полону та прибув на Поділля в сіру зону між польським та більшовицьким фронтами. Тут він створив нову українську дивізію, з якою навесні наступав на правому фланзі польських військ. Саме 2-га українська стрілецька дивізія Удовиченка зустріла під Ямполем Армію УНР, що завершила Зимовий похід. Колишні «залізни», які вціліли під час рейду, з радістю приєднувалися до нової дивізії свого командира. Для збереження традиції 25 травня 1920 2-гу українську стрілецьку дивізію перейменовано на 3-тю Залізну стрілецьку дивізію.

Під натиском «червоних» разом з польськими союзниками Армія УНР відступала, затримуючись на рубежах річок Збруч, Серет, Стрипа та Дністер. Спільними зусиллями вдалося затримати ворога, а потім перейти у контрнаступ. У ході військової кампанії 1920 Олександр Удовиченко командував своєю 3-ю Залізною дивізією та періодично очолював зведені групи з кількох дивізій Армії УНР.

На еміграції Удовиченко очолював ветеранські організації. У 1954–1961 він був віцепрезидентом та міністром військових справ Уряду УНР в екзилі.

Мойому Командирові дивізії, Високостойному ген. штабу ген. полковникові Олександрові Удовиченкові, сердечна подяка за те, що дав мені можливість стати в пригоді Йому, видавши Його цінну працю. Честь Йому і слава за те, що ввів до історії нашої новітньої Визвольної війни дії своєї славетної Третьої Залізної Дивізії!

Олександр Вишнівський, генерал-поручник. З післяслова до книги Олександра Удовиченка «Третя Залізна дивізія»

1887,
20
лютого

народився
у Харкові

1919,
червень

командир 3-ї пішої дивізії (згодом
3-тя Залізна стрілецька дивізія)

1927

голова Товариства колишніх
воїв Армії УНР

1918,
січень

начальник штабу
Гайдамацького коша
Слобідської України

1920,
грудень

генеральний інспектор
Армії УНР

1975,
19 квітня

помер та був похований
у містечку Ментенон
(Франція)

Штаб Гайдамацького коша Слобідської України. Сидять другий і третій справа Олександр Удовиченко та Симон Петлюра. Київ, кінець лютого 1918

Олександр Удовиченко та його дружина Вікторія. 1922

Офіцери 3-ї Залізної дивізії. Сидять другий і третій зліва Павло Шандрук та Олександр Удовиченко. 1920

Олександр Удовиченко передає прапор 3-ї Залізної дивізії полковнику Олександрові Даниленку для експонування в Українському музеї в Онтаріо

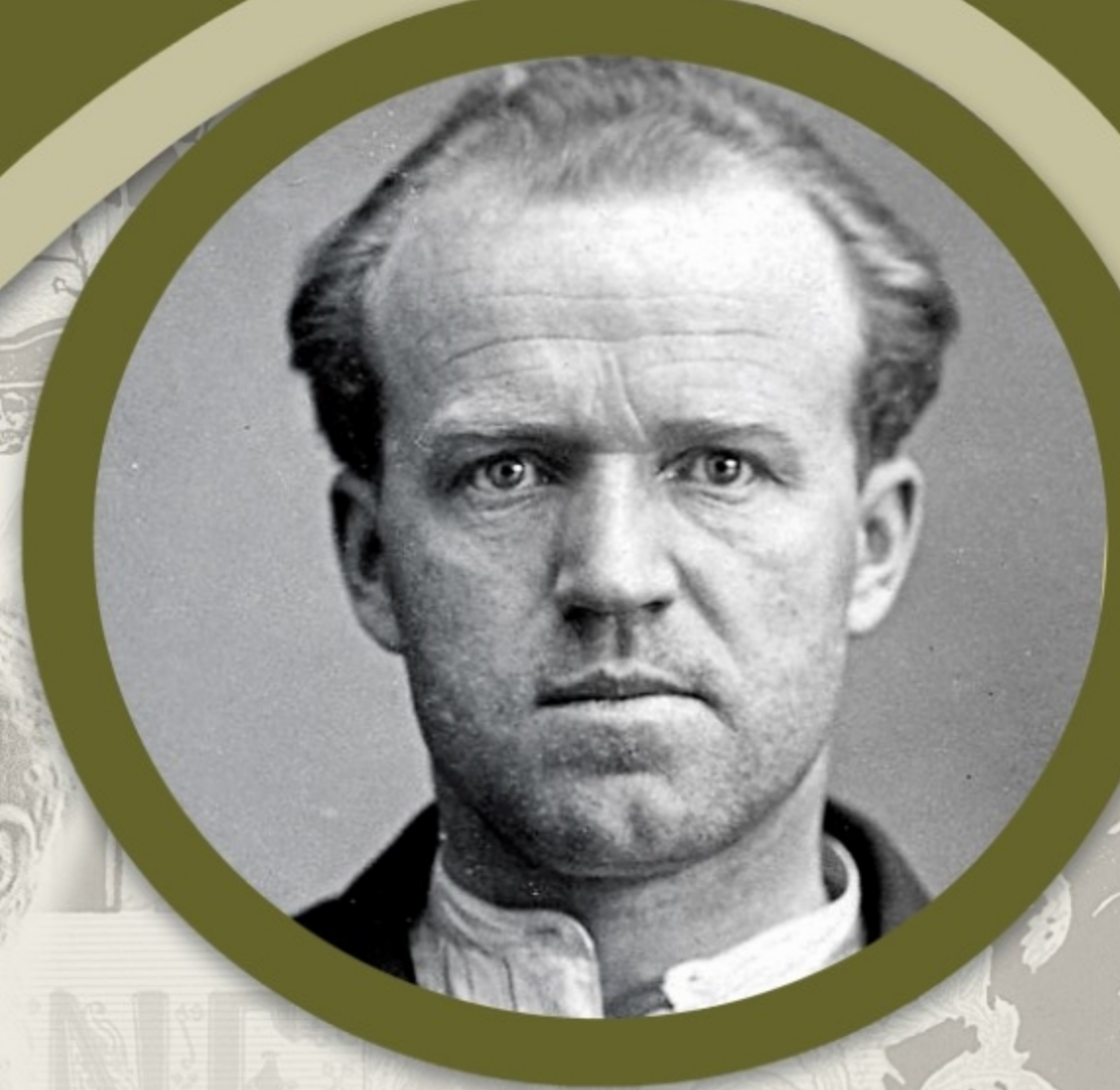
Штаб 3-ї Залізної дивізії на позиції на Дністрі. Серпень 1920. Командир дивізії Олександр Удовиченко стоїть в центрі з ляхом

Юрій Тютюник

(1891–1930)

генерал-хорунжий Армії УНР

Селянин з Черкащини, який хотів бути агрономом, але Перша світова війна змусила його стати військовим. Попри селянське походження, зміг дослужитись до офіцера армії Російської імперії. 29 травня 1917 солдати-українці сімферопольського гарнізону під керівництвом прапорщика Тютюника та інших командирів організували український запасний полк ім. Петра Дорошенка.

На початку 1918 Юрій Тютюник очолив рух Вільного козацтва на рідній Звенигородщині. Завдяки відвазі, хисту і харизмі став провідником місцевого селянського руху, воюючи по черзі з Українською Державою, УНР та УСРР. Зрозумівши хибність своїх дій, у липні 1919 приєднався разом зі своїм повстанським кошем до Армії УНР. Очолив Київську групу, пізніше 4-ту Київську стрілецьку дивізію. Був заступником командувача Армією УНР під час Першого Зимового походу 1919-1920.

На чолі 4-ї Київської стрілецької дивізії Юрій Тютюник пройшов усю кампанію 1920, демонструючи не тільки

командирський хист, але й особисту мужність. Так, 13 листопада 1920 він сам повів до бою штабну сотню 4-ї дивізії та зім'яв атаку червоноармійців, врятувавши свою дивізію від розгрому.

В еміграції Юрій Тютюник не припинив спроб організувати повстання проти більшовиків в Україні. Він став командувачем Повстанською армією УНР під час Другого Зимового походу в 1921, який, на жаль, завершився катастрофою. У 1923 при спробі організувати чергове повстання його схопили радянські спецслужби. Тютюник погодився співпрацювати з радянською владою, за що був помилуваний. Після звільнення працював у кіноіндустрії. В художньо-документальному пропагандистському фільмі «П. К. П.» («Пілсудський купив Петлюру») Тютюник навіть зіграв самого себе.

У 1929 Юрія Тютюника знову заарештували за надуманими звинуваченнями та засудили до розстрілу. Його стратили в 1930.

“Мав він одну вдачу, яка так характерна для Наполеона I: він був черствим немилосердним егоїстом і для задоволення свого хворобливого честилюбства не жалкував ні козацької крові, ні людських сліз. Однак його палка любов до України, його національне «вірую», його широкі пляни і проекти звільнення України від ворога, його незвичайна енергія і залізна воля, з якими він силкувався побороти всі труднощі для досягнення наміченої мети, примушували навіть ворогів забувати про негативні риси його характеру і вважати його за справжнього героя

Підполковник Армії УНР Михайло Серета про Юрія Тютюника у статті «Отаманщина» в «Літописі Червоної Калини», 1930

- 1891, квітень: народився в селі Будище, зараз Звенигородський район Черкаської області
- 1917, 29 травня: зорганізував солдатів-українців сімферопольського гарнізону в український запасний полк ім. Петра Дорошенка
- 1918, січень: командир загону Вільного козацтва на Звенигородщині, на чолі якого воював з більшовиками
- 1919, 13-14 липня: повстанчий кіш Юрія Тютюника приєднався до Армії УНР
- 1919, 5 грудня: заступник командувача Армії УНР
- 1920, 6 травня: очолив 4-ту Київську стрілецьку дивізію Армії УНР
- 1921, 23 жовтня: командувач Повстанською армією УНР
- 1930, 20 жовтня: розстріляний у Москві

Стела на місці хати, де народився Юрій Тютюник

Генерал-хорунжий Юрій Тютюник

Юрій Тютюник грає самого себе у фільмі «П. К. П.», 1925

Делегати Першого з'їзду Вільного козацтва у Чигирині, Жовтень 1917

Михайло Грушевський приймає парад частин Вільного козацтва. Київ, грудень 1917

Виписка із протоколу засідання Колегії ОГПУ про розстріл Юрія Тютюника. 3 грудня 1929

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА 46

Заседания Коллегии ОГПУ (судебное) от 3 декабря 1929 г.

СЛУШАЛИ: ПОСТАНОВИЛИ: доп.2

3. Дело № 71021 по обв. гр. ТЮТЮНИК Юрия Иосифовича по 1/4 ст. УК. Приговор не приводить в исполнение до особого распоряжения. Дело сдать в архив.

Секретарь Коллегии ОГПУ

Андрій Долуд

(1893–1976)

ПОЛКОВНИК
Армії УНР

Родом з невеликого села на Кіровоградщині, Андрій Долуд хотів стати юристом, але Перша світова війна й Українська революція радикально змінили його плани. Він став офіцером та долучився до українського руху, а в 1917–1918 навіть був членом Української Центральної Ради.

13 листопада 1918 Андрій Долуд на чолі невеликого загону імені Івана Гонти, сформованого з наддніпрянських українців, прибув до Львова на допомогу галичанам, які воювали за місто з поляками. На чолі свого загону Долуд демонстрував відчайдушну сміливість, яка ледь не коштувала йому життя. Вже 14 листопада він був поранений і мало не потрапив у польський полон, але його врятували воїни з полку Українських січових стрільців.

З кінця 1918 Долуд командував Янівською групою, яка пізніше стала 10-ю Янівською бригадою Галицької армії. Ця група відзначилась у

боях з польськими частинами на підступах до Львова.

З грудня 1919 до травня 1920 майже без перерви Андрій Долуд очолював штаб Армії УНР під час 1-го Зимового походу. Впродовж кампанії 1920 він командував 5-ю Херсонською стрілецькою дивізією Армії УНР, з якою влітку відступав до Дністра, а восени наступав на Поділля.

Після відчайдушних листопадових боїв дивізія перейшла на підконтрольну полякам Галичину, де була інтернована. Після поразки національно-визвольних змагань жив у Польщі. Андрій Долуд був серед тих офіцерів Армії УНР, які в нападі нацистської Німеччини на СРСР побачили шанс відновити збройну боротьбу за Україну. Однак ставка на інший тоталітарний режим себе не виправдала, і після Другої світової війни Долуд знову опинився на еміграції. Доживав віку, помер і похований у Бразилії.

Долуд, хоч його воєнні практики нам, галичанам, часом здавалися надто вже «степовими», мав ідею — і то високу, дуже високу ідею. І це була ідея соборності України... Долуд прибув десь із чорноморських степів до Львова — там, де ішла боротьба за українську землю, за стару столицю Льва і Юрія. Звідкіля в нього зродилось то сильне почуття єдності? Звідки він зрозумів, що таке Галичина — не знати. Долуд остане тихим героєм української соборності

Лонгин Цегельський «Від легенд до правди»

1893,
15
ЖОВТНЯ

народився в селі Плетений Ташлик (сучасна Кіровоградщина)

Кінець
1918

став командиром Янівської групи (пізніше 10-а Янівська бригада Галицької армії)

1920,
19
ТРАВНЯ

командир 5-ї Херсонської стрілецької дивізії

1918,
листопад

очолив козацький загін імені Івана Гонти

1919,
5
ГРУДНЯ

очолив штаб Армії УНР

1976,
6
ВЕРЕСНЯ

помер у місті Куритиба (Бразилія)

Військові Галицької армії під час боїв за Львів. Командир в гімнастерці російського зразка в центрі фото може бути Андрієм Долудом. Початок 1919

Українська барикада біля ратуші. Львів, 1 листопада 1918

Андрій Долуд під час відвідин Симона Петлюрою табору інтернованих українських воїнів у Вадовіце (Польща). 9 квітня 1921

Могила Андрія Долуда та його дружини Євгенії. Місто Куритиба (Бразилія). 2019

Марко Безручко

1883–1944

генерал-хорунжий
Армії УНР

Марко Безручко покинув вчителювання, щоб стати професійним військовим. Він належав до тих офіцерів армії Російської імперії, які під час революції перейшли на службу Україні. В українському війську Марко Безручко займав важливі штабні посади. Зокрема, очолював штаб корпусу Січових стрільців, командиром яких був Євген Коновалець.

На початку 1920 Марко Безручко очолив 1-шу українську стрілецьку дивізію, згодом відому як 6-та стрілецька дивізія Армії УНР. Її сформували з полонених та інтернованих Польщею українських військових. Навесні почався польсько-український наступ на Київ, дивізію Безручка відправили на фронт. 9 травня дивізія взяла участь у великому параді частин Війська Польського на Хрещатику, 23 травня — у параді в Києві українських військ. Під час літнього наступу Червоної армії дивізія Марка Безручка в складі 3-ї польської армії брала участь у боях з більшовиками під Ігнатполем, Пергою, Ковелем і Холмом.

Найбільше 6-та дивізія прославилася героїчною обороною Замостя 29–31 серпня 1920. Марко Безручко очолив українські та польські військові частини міста, яке стало на шляху червоної кінноти Семена Будьонного. У цей час вирішувалася доля ключової битви під Варшавою, і будьонівці мали завдати фатального флангового удару по польських військах. Однак ці плани зруйнували захисники Замостя. Українці прикрили собою контрнаступ польських союзників, який увійшов в історію як «диво над Віслою». «Українець, який врятував Варшаву від більшовизму» — так історики називають Марка Безручка. Згодом його хотіли нагородити найвищим польським військовим орденом *Virtuti Militari*. Та генерал відмовився від нагороди зі словами: «Я воював за Україну, а не за Польщу».

На еміграції Марко Безручко працював у військових структурах Уряду УНР в екзилі. У травні-липні 1921 очолював Міністерство військових справ українського уряду у вигнанні.

Дивізія їхала до своїх, залишаючи за собою одротоване, окопане та горде на перемогу над кілька-кратно сильнішим від себе ворогом, Замостя. Кожний козак і старшина вертався до своїх веселий і певний себе, знаючи, що якслід репрезентував Українську Армію через довший час перебування дивізії в складі Польської Армії. Багато польських міст і сіл, через які проходила наша VI-а дивізія, а найбільше та найчастіше Замостя будуть згадувати нас лише добрим словом

Андрій Домарацький, офіцер штабу 6-ї Січової дивізії Армії УНР. 1921

1883, 31 жовтня народився у Великому Токмаці, нині Запорізька область

1918, березень службовець Генерального штабу Армії УНР

1920, лютий командир 1-ї української стрілецької дивізії (з 21 березня — 6-та стрілецька)

1921 військовий міністр в Уряді УНР, член Вищої військової ради УНР

1914 закінчив Миколаївську військову академію

1919 начальник штабу формування Січових стрільців

1920, 21 квітня підвищений до рангу полковника, а 5 жовтня — генерал-хорунжого Армії УНР

1944, 10 лютого помер у Варшаві, похований на православному цвинтарі «Воля»

Головний отаман військ УНР Симон Петлюра та військовий міністр Володимир Сальський оглядають частини 6-ї стрілецької дивізії під час вручення цієї частини бойового прапора. Бердичів, 5 травня 1920

Парад 6-ї стрілецької дивізії Армії УНР. Бердичів, 5 травня 1920

Полковник Марко Безручко та Головний отаман Симон Петлюра перед парадом українських військ у Києві. 23 травня 1920

Нагрудний знак 6-ї стрілецької дивізії Армії УНР. 1920

Командир 6-ї стрілецької дивізії Марко Безручко, начальник штабу дивізії Всеволод Змієнко і командир 17-ї бригади 6-ї дивізії підполковник Олекса Воронів (в центрі в шоломі) під час параду українських військ у Києві. 23 травня 1920

Могила генерала Марка Безручка на православному цвинтарі «Воля» у Варшаві

Український хор і жителі Києва на залізничному вокзалі очікують на прибуття Головного отамана військ УНР Симона Петлюри. Травень 1920

Іван Омелянович-Павленко

13

(1881–1962)

генерал-хорунжий
Армії УНР

Професійний військовий, полковник армії Російської імперії, молодший брат Михайла Омеляновича-Павленка. Під час Першої світової війни, до 1917 року, служив у кінній артилерії, де відзначився своєю відвагою. За мужність у боях він отримав кілька нагород, серед яких орден Святого Георгія 4-го ступеня та Георгіївська зброя. Наприкінці 1917 отримав під команду 8-й Лубенський гусарський полк, який українізував. У грудні 1918 разом зі своїм братом поїхав до Галичини, де очолив групу війська ЗУНР «Наварія», брав участь у боях під Львовом.

У травні 1919 Івана Омеляновича-Павленка призначили інспектором кавалерії Армії УНР. Але в тих скрутних умовах він не зміг багато зробити для розбудови кінноти. Наприкінці 1919 хворий на тиф Іван Омелянович-Павленко потрапив у полон до «білих» росіян.

Одужавши, погодився з ними співпрацювати й навіть деякий час командував кінним полком кубанських козаків. Та вже навесні 1920 він очолив делегацію УНР на

переговорах із Врангелем про спільні дії проти більшовицьких військ.

Наприкінці червня 1920 Іван Омелянович-Павленко очолив Окрему кінну дивізію — найбільше з'єднання кінноти за всю історію Армії УНР. І хоча його дивізії не довелося схрестити шаблі з «червоною» 1-ю кінною армією, для протидії якій створювалась, вона відзначилась у вересневому наступі Армії УНР на Поділля. За це кіннотники Омеляновича-Павленка отримали подяку в наказі Головного отамана Симона Петлюри. За фахову організацію дивізії, уміле командування нею та за особисту відвагу отримав подяку й сам Іван.

Після поразки Армії УНР Омелянович-Павленко молодший перебував на еміграції в Польщі та Чехословаччині. Під час Другої світової війни генерал-хорунжий намагався повернутися до збройної боротьби за Україну за підтримки німців, однак співпраця з нацистами не виправдала його сподівань. Після війни переїхав до США, де брав активну участь у діяльності українських ветеранських організацій.

“ Я потішився красочно-бойовим виглядом Кінної дивізії під досвідченим керуванням [Івана Омеляновича-Павленка] при присутності природного хисту і любові до кінного діла, кінні полки цієї бойової одиниці за останні три-чотири місяці зробили великий поступ — тут було вже не дилетантство, а правдива, як відчувалось, трохи засувора військова школа: певність в командуванні, віра в коня, сусідів, в свої бойові рухи, знання ворога. З моїх розмов зі старшинами і козаками (переважна більшість яких відбувала зі мною Зимовий похід в 1920 р. по ворожих запіллях), я виніс найкраще враження...

Михайло Омелянович-Павленко «Спогади командарма (1917–1920)»

1881,
31 серпня

народився в Баку

1919,
травень

інспектор кавалерії
Армії УНР

1962,
8 вересня

помер
у Чикаго

1918,
грудень

командир групи
«Наварія» під Львовом

1920,
30 червня

командир Окремої
кінної дивізії

Парад Окремої кінної дивізії перед форсуванням Дністра. 15 вересня 1920

Прапор 1-го кінного Лубенського імені Максима Залізняка полку Окремої кінної дивізії. 1920

Могила Івана Омеляновича-Павленка на українському православному цвинтарі в Сауг-Баунд-Бруку, штат Нью-Джерсі

Кінний підрозділ Армії УНР. Ймовірно 1920

Іван Омелянович-Павленко. 7 листопада 1920

Гаврило Базильський

(1880–1937)

генерал-хорунжий
Армії УНР

Родом із селянської родини на Черкащині, Гаврило Базильський став кадровим офіцером армії Російської імперії. Під час Першої світової війни відзначився героїзмом і мужністю, за що отримав численні нагороди, зокрема Георгіївську зброю. У 1917 ініціював українізацію частин 65-ї піхотної дивізії та брав участь у її реорганізації в 11-ту пішу дивізію українського війська.

З грудня 1918 в Армії УНР. Командував 11-ю пішою дивізією, бригадою Південно-східної групи, Катеринославським кошем. З червня 1919 став командиром 8-ї Запорізької дивізії. Звільняв Правобережжя і Київ від Червоної армії, а потім воював проти білогвардійських військ.

У травні-липні 1920 командував Запасовими військами Армії УНР, які переформували у 1-шу

кулеметну дивізію, був начальником та інспектором цієї дивізії. На початку вересня того ж року Гаврило Базильського призначили заступником командувача Лівої групи Армії УНР зі збереженням попередніх посад. З 12 жовтня 1920 очолив 1-шу Запорізьку стрілецьку дивізію Армії УНР.

18 листопада сили більшовиків, що переважали, змусили Ліву групу залишити Проскурів. 21 листопада в складі Армії УНР вона перетнула новий польський кордон.

Після завершення збройної боротьби Гаврило Базильський оселився в Польщі. Був співзасновником Українського військово-історичного товариства та Української станиці при місті Каліш. Як член правління Української станиці опікувався українськими військовими цвинтарями в Польщі та багато зробив для вшанування пам'яті про українських воїнів.

До характеристики генерала Базильського як вояка треба додати, що на фронті він був знаний з того, що під час бою його можна було знайти тільки на передовій лінії — під ворожими кулями, перед якими він ніколи не бив поклонів. Поле бою залишав останнім
Підполковник Армії УНР Варфоломій Євтимович

1880,
25 березня

народився в селі Земзелівка (сучасна Соколівка) на Черкащині

1919,
11 червня

взяв командування 8-ю Запорізькою пішою дивізією

1920,
12 жовтня

очолив 1-шу Запорізьку стрілецьку дивізію

1918,
грудень

став командиром 11-ї пішої кадрової дивізії Армії УНР

1920,
9 вересня

став командиром 1-ї кулеметної дивізії

1937,
17 жовтня

помер у Каліші, Польща

Відвідини Головним отаманом Армії УНР Симоном Петлюрою табору інтернованих українських військових у Вадовіцях, 9 квітня 1921. У першому ряду перший зліва Гаврило Базильський

Командувач Армією УНР Михайло Омелянович-Павленко разом з іншими українськими офіцерами в таборі у Вадовіцях, 1921. Гаврило Базильський сидить перший праворуч

Впорядкування могил воїнів Армії УНР на українському цвинтарі Щипіорно поблизу Каліша. Після 1923

Гаврило Базильський, 1921

Монумент воїнам Армії УНР на площі ім. Гаврила Базильського, збудований у 2012. Соколівка, Жашківський район Черкаської області

Всеволод Змієнко

1886—1938

генерал-хорунжий
Армії УНР

15

Професійний військовий, підполковник армії Російської імперії, нагороджений за бойові заслуги численними нагородами, зокрема Георгіївською зброєю.

У грудні 1917 він став начальником штабу Одеської гайдамацької дивізії. Згодом займав різні штабні посади в українських військах на Одещині. Коли в грудні 1918 білогвардійці за підтримки Антанти спробували взяти під контроль Одесу, Всеволод Змієнко керував українськими військами у вуличних боях, а потім за наказом Директорії організував їх відступ з міста.

У 1919 він командував військами УНР на Південно-східному фронті, служив начальником штабу 10-ї пішої дивізії корпусу Січових стрільців.

У лютому 1920 Всеволода Змієнка призначили начальником штабу 1-ї української стрілецької дивізії

(згодом 6-та Січова стрілецька дивізія) Армії УНР, якою командував його старий друг — полковник Марко Безручко. Тандем Безручко-Змієнко керував бойовими діями 6-ї дивізії під час відступу з Києва влітку 1920. Але особливо вони відзначилися під час оборони Замостя 29-31 серпня 1920 від військ 1-ї кінної армії Семена Будьонного. Невеликий штаб 6-ї дивізії на чолі зі Змієнком мусив нашвидкуруч організувати дії зведених у залог міста польських та українських частин, які до цього ніколи не воювали разом. І Змієнко впорався з цим завданням.

За перемогу під Замостям та інші успішні дії під час польсько-радянської війни Всеволод Змієнко був удостоєний звання генерал-хорунжого. В еміграції Всеволод Змієнко працював над збереженням кадрів українського війська. У 1928–1936 роках він очолював українську розвідку та контррозвідку.

Нариси менше-більше важливих моментів бойової діяльності VI-ї Січової стрілецької дивізії дають право сказати, що вона не поганьбила української Армії, українського народу, а навпаки, своєю бойовою діяльністю високо підняла прапор УНР в очах всього світу (Комунікати польського генерального штабу друкувалися у всій закордонній пресі).

Дивізія вживала найкращих метод агітації: агітації своїм поведінням, перед котрим никли всілякі брехні

Всеволод Змієнко про дії 6-ї дивізії у 1920. Олександрів, 1921

Всеволод Змієнко з генералом Марком Безручком в таборі інтернованих українців у Польщі

Посвідчення Всеволода Змієнка як начальника штабу 6-ї стрілецької дивізії. 1920

Могила Всеволода Змієнка у Варшаві

Група офіцерів Генерального штабу Армії УНР в таборі інтернованих українських військових. Каліш, Польща, 1921

Павло Шандрук

(1889–1979)

генерал-полковник
Армії УНР
полковник Війська
Польського

Павло Шандрук був кадровим офіцером російської армії. 9 лютого 1918 він вступив до 1-ї сотні 1-го Запорізького куреня Запорізького загону, цим розпочавши свою військову службу Україні. Служив у бронечастинах. Брав участь у визволенні Криму. На початку 1919 Павло Шандрук очолив Окремий стрілецький запорізький курінь (батальйон), який згодом увійшов до складу 3-ї Залізної стрілецької дивізії. Вміле командування Шандрука оцінив Симон Петлюра, призначивши його командиром 1-го Рекрутського полку, який став центром підготовки мобілізованих до Армії УНР.

3 31 березня 1920 Павло Шандрук командував 4-ю стрілецькою бригадою 2-ї стрілецької дивізії, яку пізніше перейменували на 7-му стрілецьку бригаду 3-ї Залізної стрілецької дивізії.

У квітні-травні 1920 підрозділ Шандрука разом із польськими частинами наступав назустріч головним силам Армії УНР, які поверталися з 1-го Зимового походу. До кінця кампанії 1920 року 7-ма бригада під командуванням Шандрука вела важкі бої проти більшовицьких військ. Одним з найважчих був бій наприкінці липня поблизу села Сидорове біля Чорткова. У бою майже

повністю загинув один з куренів бригади, але «червоні» війська вдалося розбити.

У міжвоєнний період Павло Шандрук жив у Польщі. Працював у Генеральному штабі Військового міністерства Уряду УНР в екзилі. Щоб йти в ногу з тогочасною військовою наукою, український генерал у 1936 році пішов на контрактну службу до Війська Польського та пройшов курс навчання у польській Вищій військовій школі.

У вересні 1939 Павло Шандрук брав участь в обороні Польщі від німецького нападу. Командував збірною групою і 29-ю піхотною бригадою Війська Польського, був поранений. За вміле командування бригадою польський уряд в екзилі в 1965 році вручив Павлу Шандруку орден *Virtuti Militari* 5-го ступеня — вищу військову нагороду Польщі.

На початку 1945 Шандрук погодився стати командувачем Української національної армії — формування, яке мало об'єднати всі українські частини, що воювали на боці Німеччини. Він пішов на це, щоб врятувати своїх підлеглих від радянського полону і подальшої розправи.

По війні Павло Шандрук переїхав до США, де до кінця життя брав активну участь у роботі ветеранських організацій.

“ Я не маю жодного наміру наголошувати на моїй особистій ролі, яка випадково не була обтяжена високою відповідальністю в подіях, що обговорюються. Однак я завжди усвідомлював, що не вагатимуся віддати життя за мою країну
Павло Шандрук «Сила доблесті», 1959

1889, 28 лютого	народився в селі Борсуки (зараз — Тернопільщина)	1919, 9 червня	очолив 9-й стрілецький полк 3-ї (згодом — Залізної) дивізії	1920, 31 березня	командир 4-ї стрілецької бригади 2-ї стрілецької дивізії (пізніше — 7-ма стрілецька бригада 3-ї Залізної стрілецької дивізії)	1936, травень	пішов на службу за контрактом до Війська Польського	1979, 15 лютого	помер у місті Трентон, США
1919, січень	командир Окремого стрілецького Запорізького куреня	1919, 10 серпня	взяв командування 1-м Рекрутським полком	1927, серпень	очолив Генеральний штаб Військового міністерства УНР в екзилі	1939, 23 вересня	командир 29-ї піхотної бригади Війська Польського		

Офіцери та козаки 3-ї Залізної стрілецької дивізії, 4-й зліва сидить Павло Шандрук. 1920

Група офіцерів Армії УНР, які були інтерновані в Каліші. Сидить в центрі Павло Шандрук. Другий справа у верхньому ряду Олександр Петлюра

Шнування 3-ї Залізної стрілецької дивізії в таборі інтернованих українських воїнів. Другий у першій шерензі — Павло Шандрук. 1921

Командир 7-ї бригади 3-ї Залізної стрілецької дивізії Павло Шандрук (справа) та начальник штабу 7-ї бригади Олександр Нізієнко (зліва)

Павло Шандрук (сидить 3-й зліва) разом з іншими українськими політичними та військовими діячами й випускниками української гімназії в Каліші. Серпень 1926

Меморіальна дошка на честь Павла Шандрука, відкрита в Ніжині на Стіні героїв 14 жовтня 2018

Борис Магеровський

(1885—1926)

ПОЛКОВНИК
Армії УНР

17

Нащадок польського роду, уродженець Полтавщини Борис Магеровський був офіцером запасу Російської імператорської армії. У травні 1915 за видатну мужність на чолі своєї роти він отримав орден Святого Георгія 4-го ступеня — вищу офіцерську нагороду за мужність.

У вересні 1917 Магеровський потрапив у німецький полон, де приєднався до українського національного руху. Під час формування так званих «синьожупанних» дивізій з українських полонених у Німеччині в 1918 він став командиром 5-го полку 2-ї Української (Синьожупанної) дивізії, який, на жаль, було швидко розформовано разом з іншими синьожупанними частинами.

З відродженням синьожупанників у 1919 Борис Магеровський став помічником командира 1-го Синього полку, який пізніше увійшов до лав 3-ї Залізної дивізії Армії УНР як 7-й Синій полк.

Після поранення командира 7-го полку полковника Олександра Вишнівського Магеровський очолив полк і, попри поранення, відважно командував ним

у боях проти «червоних» та «білих» росіян. Лише тиф завадив йому взяти участь у Зимовому поході.

У кампанії 1920 Борис Магеровський очолив окрему кінну сотню 9-ї стрілецької бригади відновленої 3-ї Залізної дивізії. Незначна посада для підполковника. Однак за браком сил піхоти та на протязних фронтах, де мусили діяти українські війська, навіть невеликі кінні частини відігравали дуже важливе значення. І Магеровський показав, що його недаремно призначили на цю посаду. Його сотня постійно виконувала важливі завдання, незважаючи на перевагу ворога. І завжди попереду сотні до бою йшов її командир. На початку жовтня 1920 у боях під селом Пилипківці на Поділлі Магеровський був поранений тричі за кілька днів — але залишився в строю. Вже на інтернуванні Армії УНР у польських таборах він отримав під командування курінь та був підвищений до полковника.

Після війни самотній полковник жив у Рівному, яке тоді входило до Польщі. Бойові рани далися взнаки — Борис Магеровський багато хворів і помер, коли йому був лише 41 рік.

Бойова праця 8-ої кінної сотні, рівнож як і 9-ої під команду полковника Магеровського ще раз вказує на те величезне значення, яке має для кінноти відвага її командирів. Як порівняти сотника Гамзу і полковника Магеровського, то крім спільних для них хоробрості і відваги, мали вони риси характеру, що їх різнили: перший суворий і твердий, другий настирливий та обережний

З книги Олександра Удовиченка «Третя Залізна Дивізія»

1885,
19 січня

народився у Кобеляках, нині Полтавська область

1919

помічник командира 1-го Синього полку, згодом — 7-го Синього полку 3-ї Залізної дивізії Армії УНР. 15 серпня після поранення командира очолив полк

1920,
27 грудня

командир 21-го куреня 7-ї бригади 3-ї Залізної стрілецької дивізії Армії УНР

1918,
12 березня

командир 5-го Українського (Синьожупанного) полку 2-ї Української (Синьожупанної) дивізії

1920

командир окремої 9-ї кінної сотні 9-ї бригади 3-ї Залізної дивізії Армії УНР

1926,
14 серпня

помер у Здолбунові біля Рівного

Підрозділ Синьожупанників у навчальній атаці, 1918

Синьожупанники, 1918

Хрест Залізного Стрільця 3-ї Залізної сд Армії УНР

Могила Бориса Магеровського у м. Здолбунів Рівненської обл.

3 Кінний полк 3-ї Залізної дивізії. Каліш, грудень 1920

Микола Битинський

(1893–1972)

підполковник
Армії УНР

Микола Битинський відомий як автор державних нагород УНР, фахівець з геральдики, вексиллогії, фалеристики та сфрагістики. Проте мало хто знає його як хороброго військового інженера українського війська.

Битинський походив з родини священника на Поділлі. Закінчив педагогічне училище та художньо-промислову школу в Кам'янці-Подільському. Під час Першої світової війни його мобілізували до армії Російської імперії. Відтак він закінчив школу прапорщиків і служив офіцером в інженерних військах.

З 1919 — в Армії УНР. У березні 1920 Миколу Битинського призначили командиром саперної сотні 1-ї української стрілецької дивізії (пізніше — 6-та Січова стрілецька дивізія). На чолі своєї сотні він брав участь у поході на Київ та всіх боях дивізії впродовж кампанії 1920.

Сотня Битинського відіграла надзвичайно важливу роль в героїчній обороні Замостя від більшовицьких військ. Саме вона разом з іншими частинами технічного куреня дивізії збудувала польові укріплення навколо міста, що дало змогу гарнізону Замостя витримати штурм військами червоної 1-ї кінної армії.

На еміграції у 1920–1923 роках Микола Битинський керував культурно-освітнім відділом штабу 6-ї Січової стрілецької дивізії. У тяжких умовах таборів для інтернованих він працював над розвитком національної свідомості воїнів дивізії. Пізніше вчителював на Закарпатті, де у 1939-му брав участь у боротьбі Карпатської України проти угорського вторгнення. Упродовж 1945–1950 учителював у таборах для переміщених осіб в Німеччині, а з 1951 — в Канаді. До кінця життя Микола Битинський займався політичною, громадською, культурно-освітньою працею.

Про М. Битинського, цього невтомного рухливого труженика, великого ідеаліста хочу подати дещо повніше. Битинський казав про себе: «Я не поет, я — воїн.» Але обставини і різнородна обдарованість казали сотникові Української Армії братися за все: за редагування, за поезію, за малярство, графіку, за проектування хрестів, медалів, надгробних пам'ятників, ілюстрацій, гербів, портретів, за статті, починаючи від популярних на різні теми і кінчаючи вузькоспеціальними з його головної фахової ділянки — геральдики

Отець Петро Білон, «Спогади», 1952

1893,
24 листопада народився в місті Літин на Поділлі

1919,
літо став командиром сотні 1-го рекрутського полку

1972,
24 грудня помер у Торонто в Канаді

1919,
березень мобілізований до Армії УНР, де спершу служив офіцером 1-ї сотні інженерного куреня 2-го корпусу у Вінниці

1920,
березень очолив саперну сотню 1-ї, а згодом — 6-ї стрілецької дивізії

Микола Битинський в Канаді

Малюнок уніформи офіцера Генерального штабу Армії УНР (1919) авторства Битинського

Малюнок Миколи Битинського «Великодні мотиви»
Проект великого герба України авторства Битинського

Меморіальна дошка на честь Миколи Битинського, відкрита в Літині у 2019 році

Друкарня 6-ї Січової дивізії в таборі для інтернованих українських військових у місті Щіліорно. 1923. Перший справа стоїть начальник культурно-освітнього відділу дивізії й табору, сотник Микола Битинський

Христина Скачківська-Сушко

(1894–1967)
санітарний поручник Армії УНР

Армія УНР мала лише одну жінку-офіцера — поручника 6-ї стрілецької дивізії Армії УНР Христину Скачківську-Сушко. Але вона була варта багатьох.

Перед початком Першої світової війни Христина Скачківська пройшла курс навчання на медичному факультеті Лозаннського університету у Швейцарії. Її перший чоловік загинув на війні, а її сама доля занесла в Україну, де Христина познайомилася з одним з командирів Січових стрільців підполковником Романом Сушком, який став її другим чоловіком.

На початку 1918 Христина Скачківська стала військовою лікаркою в українській армії. Після першої війни з більшовиками вона залишила військову службу. А під час антигетьманського повстання приєдналася до Січових стрільців.

5 червня 1919 у бою під селом Мала Салиха на Хмельниччині вона, рятуючи кулемети, потрапила у полон до більшовиків, але змогла втекти й повернутися до своїх. У липні 1919 Христина Скачківська-Сушко була поранена двома кулями у праву руку. У серпні вона отримала тяжку

контузію, а восени, керуючи Старокостянтинівським військовим госпіталем, переохворіла на тиф.

Та попри поранення, хвороби й народження другої дитини, Христина повернулася до лав Армії УНР. У 1920 її призначили лікарем 46-го куреня 6-ї стрілецької дивізії. У червні 1920 у бою з «червоними» поблизу села Перга на Житомирщині, коли жінка намагалася винести пораненого воїна з поля бою, її важко поранили у живіт і хребет. Лікування таких тяжких поранень потребувало багато коштів, які вдалось знайти лише з допомогою Головного отамана Симона Петлюри. У резолюції на виділення коштів для лікування за кордоном Петлюра написав, що це «реалізація обов'язку держави і її влади до одної з кращих дочок її».

Восени 1920, одужавши, Христина Скачківська-Сушко знову повернулася до лав Армії УНР, яка вже була інтернована в таборах на території Польщі. Попри травми й складнощі життя в таборі з двома дітьми, вона дуже багато працювала в Українській спілці військових інвалідів, допомагаючи іншим воїнам, які втратили здоров'я, захищаючи Україну.

Найприкметнішою рисою Христини Скачківської-Сушко була сила духу, що дозволила їй здолати всі випробування, тимчасову фізичну неміч, таборову безвихідь, душевний біль несправедливих звинувачень. У цьому полягає велич її багатогранної особистості, що перетворює її образ на об'єднавчий символ для всієї тогочасної і сучасної України

Ігор Срібняк, «НЕПОКАЗНА ЗВИТЯГА (кілька епізодів з життя поручника Армії УНР, лікаря Христини Скачківської-Сушко, 1919–1925 рр.)». 2018

1894,
9 вересня

народилася в Сочі (за іншими даними — в Києві чи Криму)

1920

лікар 46-го стрілецького куреня 16-ї стрілецької бригади 6-ї стрілецької дивізії

1967,
7 лютого

померла в Женеві (Швейцарія)

1919

лікар 5-го полку корпусу Січових стрільців

1922

очолила Спільку військових інвалідів у таборі для інтернованих Щипйорно

Вітання від філії «Союзу українців» Табір Александрів, 6 серпня 1921

Високошановна
Пані Христина!
Вітання союзу жінок Українців табору інтернованих в с. м. Александрів, селдотом виходячи з Вас у день Св.Василья і висловлює найкращі побажання: щастя, здоров'я і сили для звитяжної боротьби за Україну.
6 серпня 1921 року
Солова філії «Союзу українців»
Табір Александрів

Шпиталь Січових стрільців у Старокостянтиніві. 1919

Посвідчення Христини Скачківської-Сушко як члена управи варшавського відділу Українського Червоного Хреста, видане їй у грудні 1920 у Варшаві

Христина Сушко на еміграції. Варшава, 1921

ВІДИШЛИ У ВІЙНІ
ХРИСТИНА СУШКО
Закони Кайи у 1920 році. 6-м Серпань-ка дивізія вступила на Захід. Одного разу в одній з військових частин, яка була в той час під командуванням полковника Пашківського, спеціально завданням було вартувати у лісі та зупинити нічного вартування в лісі, який в бою з своїм пораненим воїном і вдалося знайти лише з допомогою Головного отамана Симона Петлюри. У резолюції на виділення коштів для лікування за кордоном Петлюра написав, що це «реалізація обов'язку держави і її влади до одної з кращих дочок її».